

Înainte de toate acestea, lumea fusese una a imperiilor. Conflictul ce a izbucnit între imperiile europene în vara anului 1914 a fost, așa cum am văzut, rezultatul unei prăbușiri a ordinii internaționale care apăruse după Războaiele Napoleoniene și care ridicase o rețea de mari puteri cu cinci noduri mai presus de toate celelalte state. În esență, cauzele războiului au constat în faptul că Marea Britanie nu a jucat rolul de balansier atunci când două combinații rivale – Rusia plus Franța și Germania plus Austro-Ungaria – au intrat în război din pricina unui asasinat comis de niște teroriști sârbi pe teritoriul Bosniei și Herțegovinei, proaspăt anexat de Habsburgi și aparent nesemnificativ. Atunci când a devenit limpede că ofensiva plănuită de Germania împotriva Franței necesita încălcarea neutralității Belgiei, Marea Britanie a intervenit de partea celeilalte tabere, nu atât pentru a respecta tratatul din 1839 prin care Belgia își declarase neutralitatea perpetuă, cât pentru a împiedica o victorie a nemților împotriva Franței și Rusiei. Din punct de vedere militar, poate că germanii dețineau capacitatea de a câștiga un război continental, deși aveau aliați slabi. Cu siguranță, au reușit să facă uimitor de multe victime în rândul armatei franceze în primele șase luni de război – cu mult mai multe decât au fost îndeajuns pentru a determina un colaps al Franței în 1870 și 1940. Și totuși, resursele fără egal ale Marii Britanii din perspectiva finanțelor, producției, transportului și efectivelor militare au fost suficiente pentru continuarea războiului în Europa de Vest în ciuda diminuării neîncetate a capacității de luptă a francezilor – pentru a-l continua, nu pentru a-i pune capăt. Și războiul era contagios. Vastele posesiuni de peste mări ale imperiilor combatante au asigurat globalizarea sa rapidă. S-au alăturat și alte state. Înainte de sfârșitul anului 1914, au intrat în război Muntenegru, Japonia și Imperiul Otoman. În mai 1915, Italia a ales în sfârșit tabăra Antantei; Bulgaria s-a alăturat Puterilor Centrale (Germania și Austro-Ungaria). Portugalia și România luptau alături de Antanta în 1916. În 1917, Statele Unite se numărau printre cele 12 noi combatante: celelalte erau Bolivia, Brazilia, China, Cuba, Ecuador, Grecia, Liberia, Panama, Perù, Siam (actuala Thailanda) și Uruguay. Toate s-au aliniat împotriva Puterilor Centrale¹. În ultimul an de război, le-au urmat exemplul și Costa Rica, Guatemala, Haiti, Honduras și Nicaragua. În Europa, doar Olanda, Spania, Elveția și țările scandinave au rămas neutre (vezi ilustrația color 17).

Chiar și înainte să devină evident impasul militar de pe frontul de vest, guvernul german începuse să experimenteze ceea ce avea să se dovedească a fi arma decisivă în câștigarea războiului. Ideea era să destabilizeze imperiile din cealaltă tabără dezlănțuind un „virus” ideologic. Cu ajutorul aliaților lor otomani, germanii au căutat să aprindă scânteia unui jihad pe tot cuprinsul Imperiului Britanic, precum și al celui francez². Intriga romanului *Mantia verde* de John Buchan – care cititorului modern i se poate părea una dintre cele mai trase de păr – era așadar bazată pe fapte reale³. Germanii au avut dreptate când s-au gândit că o asemenea strategie va funcționa. Și totuși, prima lor încercare de a declanșa o revoluție a dat greș. Punctul critic este că doar unele dintre ideile revoluționare din 1914-1918 au devenit virale, în sensul că s-au răspândit suficient de rapid și îndeajuns de departe ca să destabilizeze și să răstoarne o ierarhie imperială. Chemarea la jihad nu a subminat stăpânirea britanicilor sau a francezilor în acele zone ale lumii musulmane pe care ei le controlau, însă contraatacul britanicilor sub forma finanțării naționalismului arab a reușit să submineze Imperiul Otoman, la fel cum campania germanilor de răspândire a bolșevismului a distrus Imperiul Rus – înainte de a se întinde spre vest, distrugând și Imperiul German. Pentru a înțelege de ce a dat greș prima dintre aceste inițiative în timp ce a doua a avut succes și a treia a reușit, apoi a

avut efecte nedorite, trebuie să ne amintim că structurile de tip rețea sunt la fel de importante ca și virusii în determinarea vitezei și întinderii unei contagiuni⁴.

Ideile excentrice au mai multe șanse de succes dacă sunt însoțite de aprobarea unui monarh. Kaizerul Wilhelm al II-lea avea o înclinație spre orientalism care îl determina în mod clar să romantizeze islamul. O vizită în Orientul Apropiat în 1898 l-a impresionat așa de tare, încât a început să-și închipuie că este un fel de „hagi Wilhelm”, mărturisindu-i vărului său Nikolai al II-lea că se simțise „adânc rușinat în fața musulmanilor și că, dacă aș fi ajuns acolo fără nici un fel de religie, cu siguranță m-aș fi făcut mahomedan!”⁵. Genul acesta de islamofilie era la modă și printre savanții germani precum Carl Heinrich Becker⁶. În plus, existau și motive strategice pentru a atrage Imperiul Otoman în sfera de influență germană. Deși nu era membră a pentarhiei lui Ranke, „Sublima Poartă”^{*} era în practică parte integrantă a rețelei marilor puteri europene. Ba chiar viitorul său constituise problema centrală a diplomației în secolul al XIX-lea: așa-numita „Chestiune Orientală”. „Ori steagul Germaniei va flutura peste fortificațiile Bosforului”, declara Wilhelm în 1913, „ori voi avea aceeași soartă tristă ca și marele exilat de pe insula Sfânta Elena” (aluzie la eroul său, Napoleon)⁷. În Turcia păreau să existe și posibilități economice, de unde și planul germanilor privind o linie ferată care să lege Berlinul de Bagdad, a cărei construcție începuse deja (deși se lovea de anumite dificultăți financiare și tehnice) în vara anului 1914⁸.

Totuși, pe Wilhelm, ideea de islam ca aliat îl atrăgea foarte mult. Încurajat de Max von Oppenheim – *Legationsrat* la consulatul german din Cairo –, Wilhelm a fost fascinat de ideea că supușii musulmani ai Imperiului Britanic ar putea fi instigați să se întoarcă împotriva acestuia printr-o chemare la jihad⁹. Ba chiar acesta a fost primul gând al kaizerului când a aflat că Marea Britanie nu avea să rămână neutră în războiul care izbucnea pe continentul european. Iritat de perspectiva „încercuirii Germaniei”, Wilhelm a pus pe hârtie ceva asemănător cu intriga din *Mantia verde*. „Consulii noștri din Turcia și India, agenții etc. trebuie să aprindă în toată lumea mahomedană scânteia unei revolte crâncene împotriva acestei detestabile națiuni de negustorași mincinoși și lipsiți de conștiință; căci, dacă e ca noi să ne vărsăm sângele și să ne dăm viața, Anglia măcar va pierde India”¹⁰. Ideea a fost adoptată în august de Helmuth von Moltke, șeful Statului-Major, care a emis un memorandum cu privire la necesitatea de a „trezi fanatismul islamului” în rândul populațiilor musulmane ale imperiilor care luptau în cealaltă tabără. În octombrie 1914, Oppenheim a răspuns cu un ultrasecret „Memorandum cu privire la revoluționarea teritoriilor islamice ale inamicilor noștri”, de 136 de pagini, în care descria islamul drept „una dintre cele mai importante arme ale noastre”. El anticipa revolte religioase în India și Egipt, precum și în Caucazul rusesc¹¹. Becker li s-a alăturat și el cu o broșură intitulată *Deutschland und der Islam*.

Această idee era cu mult mai puțin fanatică decât pare privind retrospectiv. Este adevărat că în nici un caz susținerea Puterilor Centrale de către Imperiul Otoman nu era un rezultat la care toată lumea se aștepta¹². Ba chiar Hans Freiherr von Wangenheim, ambasadorul Germaniei, și generalul Liman von Sanders, șeful misiunii germane de aici, erau destul de sceptici cu privire la beneficiile unei alianțe cu otomanii. Însă „Junii

* Diplomații europeni de la acea vreme foloseau adesea pentru a desemna guvernul otoman sintagma *Sublime Porte*, o traducere franțuzească a termenului turcesc *Bâb-ı Âlî* („Înalta Poartă”), numele porții din Istanbul care ducea către clădirile ce adăposteau principalele departamente ale guvernului, inclusiv Ministerul de Externe.

turci” – care controlau Imperiul de la restaurația forțată a guvernării constituționale de către sultanul Abdul Hamid al II-lea în 1908 – aveau motive întemeiate să se alieze cu Berlinul. Conducătorii mișcării „Junilor turci”, Ismail Enver și Mehmed Talaat, afirmau că puterile Antantei – Marea Britanie, Franța și Rusia – erau cele care aveau planuri foarte periculoase pe teritoriul otoman, pe când germanii și austriecii erau intermediari cinstiți care puteau aproba restituirea cel puțin a unora dintre posesiunile pierdute începând din anii 1870¹³. Încurajată de kaizer, pe 2 august s-a încheiat în grabă o alianță¹⁴. Mai mult, Enver și colegii lui erau pe deplin convinși că sentimentul religios putea fi exploatat ca sursă a puterii otomane. Ei îl considerau o legătură crucială între turci și arabi¹⁵. Considerau și că acesta legitimează genocidul comis de ei împotriva creștinilor de pe teritoriul Imperiului, mai ales a armenilor. Cum spunea Wangenheim la mijlocul lunii august, „revoluționarea lumii islamice dorită de Majestatea Sa este pregătită de ceva vreme. Aceste măsuri au fost luate în cel mai mare secret”¹⁶. Singura lui îngrijorare era să nu se dea vina pe germani pentru masacrarea armenilor¹⁷.

Pe 14 noiembrie 1914, la moscheea Fatih din Istanbul, Urgüplü Hayri Bey, Șeyhülislam al Imperiului Otoman, i-a conferit sultanului Mehmed Reșad al V-lea Sabia Profetului în cadrul unei ceremonii care a dezlănțuit oficial jihadul împotriva Antantei¹⁸. Cu o „mare mulțime” adunată în fața moscheii, s-a rostit o fatwa sub forma unei serii de întrebări :

Supușii musulmani ai Rusiei, ai Franței, ai Angliei și ai tuturor țărilor care sunt de partea lor în atacurile date de ele pe uscat și pe mare împotriva Califatului în scopul de a anihila islamul – și acești supuși trebuie să ia parte la Războiul Sfânt contra respectivelor guverne de care depind ?
Da.

Musulmanii care în actualul război sunt supușii Angliei, Franței, Rusiei, Serbiei, Muntenegrului și cei ce acordă ajutor acestor țări luptând împotriva Germaniei și Austriei, aliate ale Turciei, merită să se abată asupra lor urgia lui Dumnezeu pentru că din cauza lor se aduc prejudicii Califatului și islamului ?

Da¹⁹.

Cu siguranță, acesta era un tip de jihad neobișnuit, de vreme ce li se aplica doar păgânilor care trăiau în anumite imperii europene, nu și celor din Germania și Austria. De asemenea, presupunea atacarea musulmanilor care luptau de partea Antantei²⁰. Cetățenii belgieni erau ținte legitime, dar nu și americanii care trăiau în Turcia²¹. În același timp, nu se pot contesta eforturile pe care le-au depus autoritățile otomane pentru a răspândi chemarea la luptă²². Mai mult, Biroul de Informații pentru Orient al Ministerului de Externe german reușise să recruteze un număr impresionant de colaboratori musulmani, printre care și clericul tunisian Salih al-Șarif al-Tunisia și eruditul egiptean ‘Abd al-‘Aziz Șawiș²³.

Din punctul de vedere al lui Max von Oppenheim, perspectivele unui jihad global erau de-a dreptul strălucite. Oppenheim, întruchiparea personajelor negative din romanele lui Buchan, era nepotul bancherului evreu Simon Oppenheim. După ce devenise celebru ca autor de cărți de călătorie și arheolog amator*, își pusese la bătaie cunoștințele despre lumea musulmană, construindu-și o viață dublă fascinantă: la Berlin era intelectualul preferat al kaizerului, pe când la Cairo se desfăta cu plăcerile Orientului

* Oppenheim a fost cel care a descoperit și a excavat foarte bogatul sit de la Tell Halaf, în nord-estul Siriei, unde a fost așezat străvechiul oraș-stat aramean Guzana sau Gozan.

exotic, inclusiv propriul harem. Deplângând „halul de degradare la care a ajuns lumea islamului”, Oppenheim critica aspru imperiile Antantei într-o broșură din 1915 care era evident menită a fi difuzată pe scară largă. În India, Egipt și Sudan, „sute de milioane de musulmani” căzuseră „în ghearele dușmanilor lui Dumnezeu, păgânii englezi”. Maghrebienii fuseseră subjugați de francezi, acești „dușmani ai Domnului și ai Apostolului său”. Musulmanii din Crimeea, Caucaz și Asia Centrală trudeau sub cnutul țarist. Italienii îi oprimau pe adepții Sanūsīah, un ordin și trib sufrit din Tripoli²⁴. Venise timpul ca toți acești musulmani să riposteze. Oppenheim și colaboratorii săi au publicat numeroase broșuri pe acest subiect în mai multe limbi²⁵.

Însă germanii nu s-au mulțumit doar cu propaganda scrisă. În 1915, îmbrăcat în beduin, Oppenheim a pornit din Damasc ca să-și răspândească mesajul în zona rurală a Siriei, ajungând tocmai până în Peninsula Sinai și împrejurimile Medinei²⁶. Protejatul său Carl Prüfer a căutat să ațâțe sentimentele antibritanice în Egipt. Maiorul Friedrich Klein a fost trimis în sudul Irakului ca să se întâlnească cu mujtahizii šiiti din Karbalā și An Najaf. Consulul Wilhelm Wassmuss a făcut eforturi similare în Iran²⁷. Edgar Pröbster, consulul german din orașul marocan Fes, a fost trimis cu un submarin să-l convingă pe șeicul ordinului Sanūsīah să opună rezistență armată împotriva Antantei și, în cadrul unei a doua expediții, să determine și triburile marocane hiba și suss să facă același lucru. Au existat chiar și misiuni germane în Sudan și Cornul Africii²⁸. Cea mai ambițioasă dintre toate a fost expediția în Afganistan condusă de Oskar Ritter von Niedermayer, un ofițer de artilerie bavarez care călătorise mult în Orient, și de Werner Otto von Hentig, un diplomat care activase la Beijing, Constantinopol și Teheran. Scopul lor era să-l convingă pe regele afgan, Amir Habibullah, să declare independența deplină față de influența britanică și să intre în război de partea Puterilor Centrale²⁹. Însoțit de un grup de turci conduși de căpitanul Kāzim Orbay, trei revoluționari indieni și mai mulți membri ai unor triburi paștuni, Niedermayer și Hentig au ajuns la Kabul pe 7 septembrie 1915. Ultima componentă a strategiei germanilor a fost un efort susținut de a-i câștiga de partea lor pe prizonierii de război musulmani din cadrul armatelor Antantei, care au fost adunați într-un lagăr special numit Halbmondlager (Lagărul Semiluna) din Wünsdorf – unde s-a construit prima moschee din Germania, o structură de lemn elaborată având ca model Cupola Stâncii din Ierusalim³⁰. De asemenea, peste tranșeele despre care se știa că adăpostesc trupe coloniale franceze au fost aruncate manifeste precum cel scris de un dezertor algerian, locotenentul Boukabouya. Soldații germani au fost instruiți să strige peste no man's land în arabă: „De ce luptați împotriva noastră? Noi suntem frații voștri, suntem tot musulmani, ca și voi!”³¹.

Nici aceste eforturi nu erau sortite eșecului. Este adevărat că Wagenheim bănuia că apelul sultanului-calif avea să „convingă doar vreo câțiva musulmani să se urnească de lângă căldura vetrei”³². Însă planurile lui Oppenheim nu pot fi respinse ca simple „fabulații”³³. Ca instrument de mobilizare a diverselor grupuri din interiorul Imperiului Otoman, chemarea la jihad a fost în multe sensuri un succes. „Dacă inamicii noștri doresc să ne spurce glia cu picioarele lor jechoase”, îi scria Enver lui Nakibzade Talib Bei din Basra pe 10 august 1914, „sunt convins că onoarea și forța islamice și otomane îi vor nimici”³⁴. Acest lucru s-a dovedit a fi adevărat. S-ar putea considera că invazia britanică nereușită de la Gallipoli ar fi avut succes dacă Imperiul Otoman ar mai fi fost „bolnavul Europei”. Religia a fost cu siguranță unul dintre lucrurile care le-au ridicat moralul turcilor în această campanie sângeroasă. Chemarea la jihad a provocat un puternic răspuns pozitiv din partea triburilor šiite de pe cursul mijlociu al Eufratului – al-Fatla,

Bani Hasan, Bani Huchaym și Khaza'il –, precum și din partea acelor triburi de pe cursul inferior al Eufratului dominate de confederația Muntafiq. Pe 19 noiembrie 1914, marele mujtahid Muhammad Kadhin Yazdi i-a scris șecului Khaz'al din Muhammara, îndemnându-l explicit să „depună toate eforturile pentru a-i respinge pe necredincioși”³⁵.

Și totuși, adevărul este că viziunea germanilor privind o revoltă generalizată a musulmanilor împotriva Antantei nu s-a materializat. De ce? În parte, răspunsul a fost o combinație între incompetența germanilor și contraspionajul eficient al britanicilor și francezilor. Exploratorul Leo Frobenius a fost capturat în drum spre Eritreea și deportat înapoi în Europa de autoritățile italiene³⁶. Alois Musil, un orientalist austriac trimis să-i curteze pe învrăjbiții lideri arabi Ibn Saūd și Ibn Rașid, nu numai că nu și-a îndeplinit misiunea, ci a interpretat taman pe dos intențiile acestora³⁷. În Iran, cartea de coduri a lui Wassmuss a ajuns în mâinile britanicilor, împreună cu o cutie în care se aflau „mii de broșuri extrem de provocatoare tipărite în engleză, urdu, hindusă, punjabi și sikh și adresate armatei indiene”, făcând „apel mai ales la mahomedanii din cadrul acestei armate, pe care îi îndemnau să se unească într-un Război Sfânt împotriva englezilor păgâni”³⁸.

Totuși, exista o problemă mai profundă. Realitatea era că chemarea la jihad pur și simplu nu avea ecou dincolo de principalele provincii otomane³⁹. De exemplu, după ce a concesionat Abadanul companiei Anglo-Persian Oil, șecul Khaz'al a ales să ignore apelul marelui mujtahid la unirea musulmanilor și s-a aliat cu britanicii. Deși inițial unii oficiali francezi și-au făcut griji că supușii lor nord-africani ar putea fi influențați de propaganda germană, curând a devenit evident că aceștia erau la fel de dispuși să creadă – cum spunea locotenentul Si Brahim, adresându-li-se unor soldați nord-africani la Arles – că „înarmându-se pentru țara noastră” ei „apărau interesele credinței lor, onoarea căminului lor și integritatea teritoriilor islamului”⁴⁰. În Libia, adepții ordinului Sanūsah au fost în cele din urmă determinați să se ridice la luptă, dar numai în schimbul unor sume de bani, iar curând aceștia s-au împrăștiat când s-au lovit de o rezistență efectivă din partea britanicilor. În Afganistan, misiunea germană a fost lăsată să aștepte săptămâni de-a rândul, după care emirul a convocat un *loya jirga* al șefilor de trib, care au votat să rămână neutri în război⁴¹. Cât despre India, britanicilor nu le-a fost deloc greu să-i convingă pe unii musulmani de frunte – în special pe Aga Khan, pe *nawab bahadur*-ul din Dacca și Consiliul Ligii Musulmane – să denunțe chemarea la jihad ca fiind o stratagemă cinică a germanilor⁴².

Pe scurt, „panislamismul” care fusese promovat înainte de război de unii ca Oppenheim s-a dovedit a fi un miraj în deșert. Nici toate broșurile din lume nu puteau activa o rețea care pur și simplu nu exista decât în imaginația orientaliștilor. La fel ca Oppenheim, cu care se și aseamăna în anumite privințe, călătoarea britanică Gertrude Bell spunea că islamul este „curentul electric prin intermediul căruia se realizează transmiterea sentimentului” și susținea că „puterea sa este sporită de faptul că nu prea există un sentiment național teritorial care să-l contrabalanseze”. Unii administratori coloniali cu mai multă experiență erau sceptici. „Ca factor în politica britanică”, afirma Ronald Storrs, secretarul pentru Orient al consulului general britanic în Egipt, „doctrina califatului – a teocrației panislamice – era în principal creația Oficiului pentru India”⁴³. Chiar și această afirmație era nedreaptă față de „ajutoarele” din India. Într-un memoriu scris în iunie 1916, T.W. Holderness – subsecretarul de la Oficiul pentru India – afirma că „și din istoria mahomedanismului, și din evenimentele actualului război... panislamismul ca forță motoare poate fi foarte ușor supraapreciat”. Holderness indica perspicace faptul

că lumea musulmană era caracterizată de o „lipsă de coeziune și de diviziuni și animozități sectare”, spunând că, per ansamblu, musulmanii erau „inșirați mai degrabă de naționalitate decât de credință”⁴⁴. Acest lucru s-a dovedit a fi adevărat în regiunea deosebit de importantă Al Hijāz, unde se află orașele sfinte islamice Mecca și Medina.

Germanii căutasera să-i incite pe supușii musulmani din toate cele trei imperii ale inamicilor lor către o insurecție religioasă. Nu au reușit – mai ales la Mecca. Britanicii au urmărit un obiectiv mai limitat, și anume să-i convingă pe supușii arabi ai Imperiului Otoman să dezerteze. Lor le-a reușit. Chiar înainte de izbucnirea războiului, Hussein bin Ali, sexagenarul șerif al Meccăi, își trimisese al doilea fiu, Abdullah, să le transmită britanicilor că el ar putea lua în calcul să se răzvrătească împotriva suzeranilor săi otomani. Conservator social, Hussein nu avea deloc încredere în Junii turci de la Istanbul, cu planurile lor modernizatoare. Ba chiar îi bănuia că uneltesc ca să-l mazilească și să pună capăt suzeranității familiei sale, Hașemiții, în Al Hijāz⁴⁵. Pe 24 septembrie 1914, ministrul de Război, lordul Kitchener, i-a trimis lui Abdullah o scrisoare secretă prin intermediul lui Storrs de la Cairo, ca să-l întrebe pe Hussein dacă „el, tatăl său și arabii din Al Hijāz aveau să fie cu noi sau împotriva noastră”, în cazul în care Turcia se alătura Puterilor Centrale. Scrisoarea se încheia cu o aluzie îndrăzneată: „Se poate ca un arab de rasă pură să preia Califatul la Mecca sau Medina și astfel cu ajutorul lui Dumnezeu să iasă ceva bun din tot răul care se petrece astăzi”⁴⁶.

Kitchener se gândea probabil să-l plaseze pe Hussein în același gen de relație de subordonare față de Imperiul Britanic care devenise familiară în sudul Asiei și Africa subsahariană în secolul al XIX-lea. Dar nu asta intenționa și Hussein. Stăpânirea otomanilor asupra arabilor era departe de a fi apus⁴⁷, însă alternativa nu era stăpânirea britanică, ci independența arabilor. Aceasta era opțiunea pusă în discuție atunci când Faisal, fiul cel mare al lui Hussein, s-a întâlnit în taină cu reprezentanți ai societății militare secrete și naționaliste arabe al-Ahd și ai mișcării al-Fatat a civililor. Oferta otomanilor era în esență supunere sau înlăturare. Arabiștii ofereau mai mult: dacă Hussein îi putea convinge pe britanici să accepte marele stat arab independent definit în Protocolul de la Damasc (care includea nu doar întreaga Peninsulă Arabia, ci și Mesopotamia și mare parte din Siria), atunci ei aveau să se alătore revoltei lui împotriva sultanului și să-l facă „rege al arabilor” după încheierea războiului⁴⁸. Hotărârea extraordinară a lui sir Henry McMahon, înalt comisar în Egipt, de a încheia această înțelegere cu Hussein – deși după o dispută prelungită privind granițele exacte ale „Khalifatului arab” – era în parte o reacție la apelul germano-otoman la jihad, precum și la panica indusă de înfrângerile succesive suferite de britanici la Gallipoli și Kut⁴⁹. Cum spunea Gilbert Clayton, directorul serviciului de informații la misiunea diplomatică de la Cairo: „Dacă reușim cu chestia asta, o să-i lăsăm pe nemți și pe turci fără susținere din partea arabilor și vom exclude orice posibilitate ca ei să stârnească împotriva noastră și împotriva francezilor și italienilor un jihad în toată puterea cuvântului, pus la cale din Locurile Sfinte ale islamului... Eu cred că s-a pus cam prea mult accent pe ceea ce aș putea numi avantajele «pozitive» ale unei alianțe cu arabii și că înseși marile avantaje «negative» de a-i împiedica pe germani și pe turci să se bucure de ele au fost oarecum trecute cu vederea”⁵⁰. Înțelegerea încheiată de britanici cu Hașemiții, alături de acordurile separate cu Franța privind Mesopotamia și Siria* și cu mișcarea sionistă pentru a crea o patrie

* McMahon a acceptat granițele propuse de Hussein cu următoarele excepții: a respins Cilicia (astăzi în sud-estul Turciei) și acele „porțiuni din Siria aflate la vest de districtele Damasc,